

УДК 811.111'373.46

DOI: 10.24144/2617-3921.2019.17.181-189

Ольга Алієва

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов
для гуманітарних факультетів
Львівський національний університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна, +38(067) 2562 23 85
olhabox@gmail.com*

Семантичні інваріанти англійських термінів мистецтва і їх роль у функціонуванні окремих категоріальних груп

Анотація. У статті досліджено структурні компоненти і рівні семантичних інваріантів англійських термінів мистецтва. Семантичний інваріант розглянуто як складний семантико-когнітивний феномен, компонентам якого притаманна концептуальна складність, і часто конотативна насиченість. Єдність комплексу семантичних ознак інваріанта грає визначальну роль не тільки у виникненні термінологічних одиниць, але і у поєднанні їх у окремі категоріальні групи і зумовлює взаємозв'язки між ними.

Ключові слова: експліцитна (імпліцитна) диференційна ознака, термінологічна система, концепт, кластер, конотація, семантична структура.

Abstract. Semantic invariant of English art term has a complex and multilevel structure, which comprises both explicit and implicit distinctive semantic components. The invariant structure influences term clusters formation

and causes dynamic interrelations between them. Furthermore, we have analyzed the ways conceptual complexity of semantic invariant influences phenomena of fuzziness of terminological clusters borders. During the research of art terms and their semantic invariants functioning in different types of special terminological discourse it's possible to observe processes within semantic invariant structure and explain unusual terms usage.

Keywords: explicit (implicit) distinctive semantic feature, terminological system, concept, cluster, connotation, semantic structure.

Вступ. Термінологічна лексика є однією з найбільших лексичних груп у словниковому складі мови, до того ж, темпи її розвитку в багатьох терміносистемах навіть вищі, ніж у загальнонавчальній лексиці (згідно різних даних, близько п'ятдесяти – вісімдесяти відсотків неологізмів у сучасних мовах належить до фахової, термінологічної лексики). Існує постійний динамічний взаємозв'язок між цими двома великими лексичними групами, що впливає на загальний розвиток мови. Актуальність дослідження зумовлена еволюцією сучасних семантичних досліджень, межі яких постійно розширюються, охоплюючи не тільки суто лінгвістичні, але й когнітивні напрями вивчення, що свідчить про зміну «кута зору» у пізнанні глибинних процесів розвитку мови.

Семантичні дослідження терміносистем є комплексом різних наукових підходів і результатом синтезу не тільки загальнонаукових методів, але і теоретичних і практичних наукових здобутків в окремих термінологічних системах, що повною мірою стосується терміносистеми мистецтва, як давньої по часовим рамкам свого формування, розвинутої і семантично складної. Вивченням семантичних процесів, що лежать в основі мовної категоризації, займаються Дж.Лакофф, Е. Рош, М. Джонсон, Р. Ленекер, А. Вежбицька [13; 22; 14; 25]. Глибинні процеси у семантичній структурі слова і інваріанта розглянуті у дослідженнях О.Ф. Лосєва, П.О. Флоренського, С.М. Булгакова, які продовжили і розвинули семантичний науковий напрям «філософії імені» [1; 2; 10]. Значну роль відіграють фахові мистецтвознавчі і семантико-когнітивні дослідження Г.Вельфліна, Ж. Діді-Юбермана, Е. Панофського [26; 8; 21].

Мета дослідження – вивчення процесів функціонування термінів мистецтва, виокремлення їх семантичних інваріантів і аналіз їх впливу на розвиток окремих термінологічних груп.

База даних, методи та методологія проведення дослідження. Матеріалом дослідження слугували терміни англійської терміносистеми мистецтва, які належать до єдиної термінологічної групи, що складається з різних семантичних кластерів. Досліджувані терміни відібрані із англійської фахової мистецької літератури, лексикографічних джерел, мистецтвознавчих студій, публіцистичної, художньої літератури. Методологічна основа дослідження ґрунтується на комплексі методів і підходів – використано

синтез підходів когнітивної лінгвістики, лексичної семантики, прототипової семантики, методи диференційного і компонентного аналізу, аналізу лексикографічних дефініцій, дистрибутивного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проаналізуємо функціонування термінів як у складі певних термінологічних груп і кластерів, так і у випадках семантичного перетинання окремих кластерів, і роль семантичних інваріантів термінів у цих процесах. Дослідимо тематичну групу художньо-архітектурних термінів *picture window*, *bay window*, *bow window*, *Venetian window*, *Palladian window*, *Serliana window*, які сформовані у певні кластери, що взаємопов'язані між собою у межах термінологічної групи.

Термін *picture window* позначає «велике вікно з суцільного скляного листа, з привабливим краєвидом» [6; 16; 20]. Однією із «вузлових», ядерних семантичних ознак у структурі інваріанта зазначеного терміна є ознака «художнє, мальовниче полотно, картина». Звертаємо увагу на те, що цей компонент у складі семантичного інваріанта реалізується не просто як метафора чи буквальна зорова подібність, він є складним концептом, який цілковито визначає функціонування іншого ядерного категоріального семантичного компонента інваріанта – «вікно». Отже, в терміні *picture window* і в його семантичному інваріанті превалює власне концепт «*picture*» (тобто реалізується на різних семантичних рівнях модель, образ створеної картини, мальовничого художнього полотна, де вікно слугує лише облямівкою, рамою твору мистецтва. Таке поєднання двох ядерних семантичних компонентів у семантичному інваріанті породжує нову термінологічну одиницю – яка відрізняється, наприклад, від терміну бельведер (*belvedere*), в семантичному інваріанті якого також є наявною частина диференційних семантичних компонентів концепту «*picture*» – комплекс ознак «мальовничий краєвид», але термін *belvedere* позначає павільйон з краєвидом у перспективі, альтанку, чи криту галерею (а може бути і назвою цілого палацу), тобто в його семантичному інваріанті особливо реалізується диференційний семантичний компонент «нерукотворність краєвиду», який не є домінантним у складі семантичних компонентів концепту «*picture*» (картина, художнє полотно, твір мистецтва, зображення тощо). Отже, така різниця у структурі семантичних інваріантів є джерелом і причиною виникнення різних термінологічних одиниць). Наведемо приклади реалізації семантичного інваріанта терміна у дискурсі: «*Frame Your View with a Stunning **Picture Window***» [11]; «*My morning routine featured a light breakfast, then a session in an overstuffed chair at my bay-view **picture window**, with an additional cup of coffee and the morning newspaper.*» [5, с. 60].

Семантична ознака «художнє, мальовниче полотно, картина» (концепт «*picture*») є інтегральною ознакою, яка, зі свого боку, розгалужується на комплекс семантичних підкомпонентів. Взаємозв'язки між ними існують на різних семантичних рівнях, завдяки чому кожен компонент впливає на всю

систему ознак семантичного інваріанта в цілому. Одними з таких диференційних семантичних компонентів терміна *picture window* з високим рівнем конотації є «краса, гармонія» і «позитивне естетичне сприйняття, джерело позитивних емоцій» (ці семантичні компоненти є, так само, складними багаторівневими концептами). Наприклад, «*But the best feature of the room, one even her fertile childhood imagination couldn't have conceived, was the five-foot **picture window** over the tub, which afforded a view of Mount Garnet, a jagged peak capped with snow most of the year.*» [18]; «*We see a sitting-room or den with the de rigueur furnishings. Upstage, a wide **picture window** with views of a large lake, Lake Marburg.*» [12].

Під час дослідження розвитку термінів цікавими виявляються процеси додавання чи зникнення певних семантичних ознак у структурі інваріанта, зокрема, ці процеси можуть охоплювати і «центральні», інтегральні конотативні ознаки. Дослідження діахронного аспекту розвитку терміна *picture window* показало, що в певний період (1960-ті роки) спостерігаємо майже повну нейтралізацію однієї з найсуттєвіших семантичних ознак інваріанта «позитивне естетичне сприйняття, джерело позитивних емоцій», і виникнення, на противагу їй, нових семантичних ознак з яскравим конотативним забарвленням – «відверто негативне сприйняття денотата» і «невід'ємна ознака передмістя і його мешканців» (це пов'язано із новелою Джона Кітса «The Crack in the Picture Window» (1956 р.), в якій описані негативні сторони американського передмістя і його мешканців 1950-х років. Саме в ці роки передмістя формувалось, як явище, і характерною ознакою його будинків були великі панорамні вікна (*picture windows*)). Проілюструємо виникнення цього нового семантичного компонента на прикладі: «*The Symbol of Soulless Suburbia. **Picture windows** became a fixture in post-war homes... they became synonymous with the dark side of suburbia.*» [24]. Згодом, у 1970-ті роки, семантичний компонент «відверто негативне сприйняття денотата» знижує ступінь своєї інтенсивності, а в багатьох позиціях у дискурсі нейтралізується, але супутній йому семантичний компонент «невід'ємна ознака передмістя і його мешканців» залишився у структурі семантичного інваріанта терміна (наприклад, «*An even worse sneer is «sprawl» as a description of the outward expansion of metropolitan growth... In some planners' vocabulary, sprawl has become a synonym for suburbia ... That haughtiness is now under counter attack. For instance, in their defense of suburban development, scheduled for publication by Basic Books next year, «**Picture Windows: How the Suburbs Happened**», Rosalyn Baxandall and Elizabeth Ewen devote a chapter to the "snobbery" of most of those who write disapprovingly about it.*» [15]; і приклад повної нейтралізації семантичної ознаки «відверто негативне сприйняття денотата» – «*If you've ever been in a home that was built in the 1950s or 1960s, chances are you've admired a large **picture window** in the living room.*» [11]).

Доходимо висновку, що такі семантичні явища є можливими завдяки багаторівневій структурі семантичного інваріанта, який створює умови для постійного розвитку терміна, і концептуальна єдність інваріанта забезпечує збереження семантичних ознак і розвиток розгалуженої структури інваріанта за рахунок додавання нових семантичних компонентів.

У процесі вивчення функціонування термінів мистецтва і їх семантичних інваріантів з'ясовано, що зустрічаються випадки взаємозаміни чи одночасного смислового вживання у дискурсі термінів *picture window*, *bay window*, *bow window*, хоча вони належать до окремих семантичних кластерів і позначають певні класи художньо-архітектурних денотатів (до того ж, терміни *bay window* і *bow window* можна віднести до класу квазісинонімів (позначають різні види еркерів), з гіпер-гіпонімічним характером зв'язків («*bow window – a bay window in the shape of a curve*» [6; 20]) і специфічними для інваріантів обох термінів комплексами диференційних семантичних ознак). Наведемо приклад такого функціонування зазначених термінів у дискурсі: «*Picture windows ... can be used in bay ... They're particularly beautiful in a bay window above a window seat.*» [9].

Терміни кластерної групи *bay window*, *bow window* відрізняються від груп *picture window* і *Venetian window*, *Palladian window*, *Serliana window* у структурі своїх семантичних інваріантів і наявністю особливих диференційних ознак, які мають яскраво конотативну забарвленість. Так, незважаючи на те, що обидва типи вікон-еркерів і терміни, які їх позначають (*bay window* і *bow window*), використовуються у сучасних інтер'єрах і архітектурних рішеннях, їх семантичні інваріанти мають диференційний конотативний компонент «у стилі (у дусі) Вікторіанської і Едвардіанської епох». Особливо підкреслимо, що самі денотати, як художньо-архітектурне явище, з'явилися значно раніше – у середньовіччі і в готичний період (5 – 15 ст.), в той час вони позначались терміном *oriel window*, який має певні характерні диференційні семантичні ознаки інваріанта, що відрізняють його від термінів (і, певною мірою, денотатів) *bay (bow) window*. У складі цих диференційних ознак терміна *oriel window* виокремлюємо наступні: «архітектурна функція – переважно художньо-орнаментальне доповнення в архітектурі будівлі (і значно меншою мірою – функціонально-структурна її частина)», «безпосереднє призначення – альков; маленька будинкова (соборна) альтанка (церква); балкончик», «розташування – переважно верхні поверхи», «особливості художньо-архітектурного рішення – наявність консолей (здебільшого художньо виконаних)». Терміни *bay (bow) window* з'явилися у Великій Британії пізніше – у період Британського Ренесансу (15 – 17 ст.), і далі функціонували в епоху бароко (16 – 18 ст.) і у вікторіанську (едвардіанську) епохи. Саме у вікторіанську і едвардіанську епохи художні денотати і, відповідно, терміни, що їх позначають, набули надзвичайної популярності, і, власне, цим фактом пояснюємо виникнення і стабільне існування протягом останніх століть у структурі семантичних

інваріантів термінів *bay (bow) window* вищезазначеного диференційного семантичного компонента з особливою, яскравою конотацією «у стилі (у дусі) Вікторіанської і Едвардіанської епох». Наведемо приклади: «*It was one of those spooky old narrow Victorians with bay windows that survived the Earthquake and Fire.*» [23, с. 8]; «*...semi-circular outer structure of the bow window is ideal for any architecture that smacks of the Victorian.*» [3]; «*Large bow windows gleamed like pale jewels in a crown, but showed nothing of light or life within.*» [4].

Явище «розмитості» кластерних меж спостерігаємо і між термінами *picture window* і *Venetian window (Palladian window, Serliana window)*, на що вказують випадки рівноправного вживання обох термінів (з різних кластерів) стосовно одного художнього архітектурного денотата. Дане явище можна пояснити складними семантичними зв'язками між інваріантами цих термінів саме на образному, концептуальному рівнях. На цих рівнях семантичні компоненти у складі інваріантів обох термінів виявляють високий ступінь тотожності, і діахронний аспект термінологічного розвитку значною мірою впливає на такий взаємозв'язок семантичних інваріантів.

Наведемо приклади вживання зазначених термінів (та особливостей функціонування певних семантичних компонентів їх інваріантів) у фаховому дискурсі – «*Now ideas for picture windows are only limited to your imagination ... Picture windows can be placed in twos or threes, ... or can be turned into a wall of multiple panes of glass.*» [9]; «*The most important consideration when selecting the size of picture window is the type of effect you want to create. Picture windows can be used... in a grouping of two or more picture windows to fill a wall in a large room... Treating a pairing of windows like a large stage ...*» [11]. Наступний фрагмент дискурсу ілюструє виникнення нових особливостей функціонування досліджуваних термінів та взаємозв'язку їх семантичних інваріантів: «*With a wink to the classic Palladian window shape, this massive arched picture window is paired with two sidelights. Classic grilles add an extra level of detail. Custom trim, including a keystone atop the arch, ties the three units together.*» [7]. У процесі дослідження фіксуємо випадки певної категоріальної розмитості не тільки між семантичними інваріантами означених термінів, але і між самими денотатами, які набувають тотожних рис, до того ж, ця подібність носить складний семантичний і образний характер, наприклад: «*A Venetian window, with blind sides, designed by Isaac de Caus (d. 1648) circa 1647, south front of Wilton House, Wiltshire, England*» [19, с. 125]. У наведеному фрагменті дискурсу термін *Venetian window* вживається стосовно художньо-архітектурного денотата, в якому переплітаються, поєднуються семантичні компоненти, які також притаманні і денотату, позначеному терміном *picture window* (ознака «blind sides» фактично перетворює венеціанське вікно з трьох частин у панорамне вікно *picture window*, яке, у свою чергу, може набувати рис *Venetian window*, таких, як «арочне склепіння» (що ми зустрічали у вищенаведених прикладах)). Аналогічне семантичне

явище можна помітити й у випадках вживання терміна *Serliana* (*Serliana window*): «*I have therefore been pleasantly surprised to discover in Bucharest a Serliana-like window, with a suggested arch, within a modernist setting...*» [17]; відзначаємо під час вивчення означеного денотата можливість позначення його інтер'єрної проєкції терміном *picture window* (оскільки одна з головних семантичних ознак *Serliana window* – «арка, арочне склепіння» – є фактично не частиною скляного вікна, а декоративним елементом-«імітацією» на фасаді).

Доходимо висновку, що маємо можливість спостерігати процес виникнення у складі семантичного інваріанта терміна *picture window* компонентів, які раніше входили в цій термінологічній групі тільки до складу семантичних інваріантів термінів *Venetian window* і *Palladian window* (*Serliana window*) – «наявність секцій у архітектурно-композиційному рішенні», а також «можливість існування різних форм секцій, зокрема, і арочних», окрім цього, ускладнюється семантичний компонент «особливості художніх форм, наявність характерних оздоблювальних деталей у художньому рішенні», набуваючи низку підкомпонентів.

Аналіз вищезгаданих семантичних процесів надає можливості для певних теоретичних, прикладних і емпіричних узагальнень. Досліджувані терміни мають у структурах своїх семантичних інваріантів різні, відмінні один від одного, експліцитні семантичні компоненти. Так, у термінів *bay window* і *bow window* інтегральним експліцитним семантичним компонентом буде «форма вікна»: у терміна *bay window* – «отвір, зяяння»; у терміна *bow window* цей семантичний компонент реалізується у експліцитній семантичній ознаці «дуга, лук, арка»; у терміна *picture window* такою експліцитною ознакою, до того ж, із високим рівнем конотації і концептуальної складності, є семантична ознака «художнє, мальовниче полотно, картина».

Терміни *Venetian window*, *Palladian window*, *Serliana window* мають посесивні експліцитні семантичні ознаки з різним рівнем конотації: семантична ознака «приналежність позначеного терміном денотата до видатного архітектора, який будував таку художньо-архітектурну конструкцію в епоху Ренесансу (*Andrea Palladio*)»; семантична ознака «приналежність позначеного терміном денотата до міста, де довгий час жив і створював подібні денотати цей архітектор (*Venetia*)»; семантичний компонент «приналежність позначеного терміном денотата до видавця-архітектора (*Sebastiano Serlio*), який описав подібну конструкцію вікна у своєму багатомному виданні «*Sette libri dell'Architettura*».

Водночас, незважаючи на цю різницю в експліцитній структурній частині семантичних інваріантів досліджуваних термінів, в них існує певний імпліцитний семантичний масив ознак, який є для цих інваріантів спільним, до того ж, така спільність знаходить свій вираз і концептуально, і образно. Такий висновок підтверджується і вивченням екстралінгвальних характеристик позначуваних цими термінами художньо-архітектурних

денотатів. Доходимо також висновку, що складна семантична структура інваріантів створює можливості для перетинання різних термінологічних кластерів, що, відповідно, реалізується в різних варіантах фахового і загальнолітературного дискурсу.

Висновки з дослідження. Термінам мистецтва і їх семантичним інваріантам притаманна розгалуженість різнорівневої структури, яка виявляє концептуальну складність і конотативну насиченість, що зумовлює особливості формування окремих термінологічних груп і кластерів, а також специфіку взаємозв'язків між ними. Аналіз феномена семантичного інваріанта уможливорює пояснення явищ категоріальної розмитості як в межах однієї термінологічної групи, так і між окремими тематичними групами термінів. Перспективу майбутніх наукових пошуків вбачаємо в подальшому дослідженні особливостей функціонування термінів мистецтва, формування окремих термінологічних кластерів і ролі семантичних інваріантів у цих процесах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булгаков С.Н. Философия имени. Париж, 1953. 279 с.
2. Лосев А. Ф. Сочинения: в 9 т. Т.1. Мысль, 1993. 959 с.
3. Bay windows vs. Bow windows – Two Kinds of Beautiful. 2019. URL: <https://www.stanekwindows.com/bay-windows-vs-bow-windows.aspx> (дата звернення: 03.05.2019)
4. Callihan K. Firelight. *New York: Forever*. 2012. 1st ed. URL: The Corpus of Contemporary American English (COCA): 520 million words, 1990-present. Available online at <http://corpus.byu.edu/coca/> (дата звернення: 10.05.2019)
5. Coad B. A Placebo Effect. *Analog Science Fiction & Fact*. 2010. Vol. 130. Is. 12. URL: The Corpus of Contemporary American English (COCA): 520 million words, 1990-present. Available online at <http://corpus.byu.edu/coca/> (дата звернення: 01.05.2019)
6. Collins English Dictionary. New York, 2006. URL: https://www.abbey.com/en-ee/translation_dictionary (дата звернення 01.05.2019)
7. Custom Window Design Ideas. 2019. URL: <https://www.bhg.com/home-improvement/windows/window-buying-guide/custom-window-design-ideas/> (дата звернення: 11.05.2019)
8. Didi-Huberman G. L'image survivante. Paris, 2002. 592 p.
9. Find Out What a Picture Window is and How to Decorate It. 2019. URL: <https://www.diynetwork.com/how-to/rooms-and-spaces/doors-and-windows/picture-window> (дата звернення: 12.05.2019)
10. Florensky P. Beyond Vision: Essays on the Perception of Art. London, 2002. 320 p.

11. Frame Your View with a Stunning Picture Window. 2018. URL: <https://www.mywindowworks.com/blog/p.180605000/frame-your-view-with-a-stunning-picture-window/> (дата звернення: 03.05.2019)
12. Guillem C. Marburg. *Theatre Forum*. 2011. URL: The Corpus of Contemporary American English (COCA): 520 million words, 1990-present. Available online at <http://corpus.byu.edu/coca/> (дата звернення: 01.05.2019)
13. Lakoff G. and Johnsen M. *Metaphors we live by*. London, 2003. 256 p.
14. Langacker R.W. *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. New York, 2008. 584 p.
15. Lippman T. Smart growth, not sprawl, has made today`s suburbia; Elitist sneering can`t obscure this: Modern American housing trends are democratic and sound. *The Baltimore Sun*. 1999, October 17. URL: <https://www.baltimoresun.com/news/bs-xpm-1999-10-17-9910260524-story.html> (дата звернення: 03.05.2019)
16. Macmillan Dictionary. London, 2010. URL: <http://www.macmillandictionary.com>. (дата звернення 01.05.2019)
17. Mandache V. Considerations on the Built Heritage of southeast Europe. Modernist Serliana Window. 2011. URL: <https://valentinmandache.com/tag/serliana-window/> (дата звернення: 18.05.2018)
18. Myers C. Above it all. 2016. URL: The Corpus of Contemporary American English (COCA): 520 million words, 1990-present. Available online at <http://corpus.byu.edu/coca/> (дата звернення: 01.05.2019)
19. Nicolson N. *Great Houses of Britain*. London, 1968. 288 p.
20. Oxford Dictionary of English. Oxford, 2010. URL: https://www.abyy.com/en-ee/translation_dictionary (дата звернення 01.05.2019)
21. Panofsky E. *Studies in Iconology: Humanistic Themes in the Art of the Renaissance*. New York, 1972. 263 p.
22. Rosch E.H. Natural categories. *Cognitive Psychology*. Amserdam, 1973. Vol. 4. Iss. 3. P. 328–350.
23. Sunrise Blues. *Fantasy & Science Fiction*. 2000. Vol. 99. Iss. 6. 19 p. URL: The Corpus of Contemporary American English (COCA): 520 million words, 1990-present. Available online at <http://corpus.byu.edu/coca/> (дата звернення: 10.05.2019)
24. Walters K. Find Out What a Picture Window is and How to Decorate It. 2019. URL: <https://www.diynetwork.com/how-to/rooms-and-spaces/walls-and-ceilings/skylight-installation-tips> (дата звернення: 03.05.2019)
25. Wierzbicka A. Two levels of verbal communication, universal and culture-specific. *Verbal Communication*. Berlin, 2016. P. 447-481.
26. Wölfflin H. *Principles of Art History*. New York, 2012. 253 p.